

Autor i czas redakcji *Iura Prutenorum*

Słowa kluczowe:

Prusy, Prusowie, Iura Prutenorum, prawa Prusów, Bando

Spis prawa Prusów, znany w historiografii jako *Iura Prutenorum*¹ jest jedynym znanym zapisem, zwyczajowego prawa Prusów. W dotychczasowych badaniach poświęconych plemionom pruskim zagadnienie obowiązujących u nich norm prawnych było traktowane raczej powierzchownie. Pierwsi wydawcy spisu praw Prusów – Paul Laband i William Pierson ograniczali swoje studia do zagadnień źródłoznawczych. Jako pierwszy szerzej problem ten potraktował Vladimir Paszuto, a jego praca wywołała sporą dyskusję. Józef Matuszewski, przygotowując publikację *Najstarszego Zводу Prawa Polskiego*², zainteresował się także *Iura Prutenorum*, co zaowocowało później polskim tłumaczeniem źródła na podstawie tzw. *rękopisu Neumana*, jednak i w tym wypadku polski wydawca zajął się głównie problematyką źródłoznawczą. Marginalnie zagadnienie prawa Prusów poruszali także: Hans i Gertrud Mortensenowie, Reinhardt Wenskus, Jan Powierski, Wiesław Długokęcki, Grzegorz Białuński, Krzysztof Kwiatkowski i Peter Thielen³.

¹ Taką nazwę spisu spopularyzował P. Laband nadając swojej edycji źródła taki właśnie tytuł: *Iura Prutenorum saeculo XIV condita nunc primum elibris manuscriptis*, edidit Paulus Laband, utriusque Juris Doctor et Prof. Publ. Ordin. des. Regimonti Pr. A. 1866. W literaturze przedmiotu nie trzymano się jednak konsekwentnie propozycji Labanda, W. Pierson wydając rękopis znaleziony w Gotha, nie znał prawdopodobnie wydania Labanda i zatytułował swoją edycję: *Die preussischen Rechte*. Z kolei J. Matuszewski nawiązał do tytułu Labanda, ale zapisał go jako *Iura Prutenorum*, natomiast V.T. Paszuto wydając rękopis odkryty w Bibliotece Wróblewskich w Wilnie, nadał mu nazwę zgodną z tradycją rosyjską – *Pomezanskaja Prawda*. Ta ostatnia nomenklatura nie przyjęła się jednak w szerszym dyskursie naukowym.

² Zob. K. Buczek, *O najdawniejszym spisie prawa polskiego*, *Kwartalnik Historyczny*, 1960, s. 161–169; A. Vetulani, *Niemiecki spis polskiego prawa zwyczajowego. Uwagi źródłoznawcze*, *Czasopismo Prawno-Historyczne*, t. 5, 1953, s. 180–197.

³ H. Mortensen, G. Mortensen, *Die Besiedlung des nordostlichen Ostpreußens bis zum Beginn des 17. Jahrhunderts*, Teil I: *Die preußisch-deutsche Siedlung am Westrand der großen Wildnis um 1400 (Deutschland und der Osten. Quellen und Forschung zur Geschichte ihrer Beziehungen, Bd. 7)*, Leipzig 1937 (jaka strona?); R. Wenskus, *Über die Bedeutung des Christburger Vertrages für die Rechts- und Verfassungsgeschichte des Preußenlandes*, [w:] *Ausgewählte Aufsätze zum frühen und preußischen Mittelalter*, red. H. Patze, Sigmarinen 1986, s. 391–412; J. Powierski, *Uwagi o udziale Prusów w genezie struktury stanowej państwa krzyżackiego*, *Acta Universitatis Nicolai Copernici, Historia*, 1982, t. 18, z. 126, s. 32–34; W. Długokęcki, *Prusy w starożytności i we wczesnym średniowieczu*, [w:] *Państwo*

Jeśli chodzi o samo źródło, to obok historii odpisów spisu praw Prusów największą dyskusję wywołał problem czasu powstania oryginału. Marginalnie odnotowano w literaturze przedmiotu zagadnienie autorstwa tekstu, a w ogóle nie podjęto problematyki społeczno-kulturowego kontekstu jego powstania.

Kwestię czasu redakcji spisu poruszył najpierw pierwszy wydawca źródła – Paul Laband. Przyjął on rok 1340, za datę spisania prawa Prusów, ze względu na tytuł, którym opatrzony został rękopis S, będący podstawą jego publikacji⁴. Zagadnienia te nie interesowały, drugiego z kolei wydawcy prawa Prusów, Piersona, który skupił się z kolei na problemie obszaru, na którym prawo to mogło być stosowane⁵. Kolejne edycje źródłowe spisu opracował Vladimir Paszuto, dla którego podstawę wydania stanowiły rękopisy odnalezione w *Bibliotece Wróblewskich* w Wilnie. Paszuto przyjął stanowisko Labanda w kwestii czasu powstania spisu; pozostałymi problemami się nie zainteresował⁶.

Szerzej problematykę miejsca, czasu oraz autorstwa spisu prawa Prusów omówił jego polski wydawca – Józef Matuszewski. Najpierw, we wstępie do pracy *Najstarszy Zwód Prawa Polskiego*, podjął kwestię powstania tzw. *Księgi Elbląskiej*, znanej z *Codexu Neumannianisa*⁷, w skład której wchodził również spis prawa Prusów. Następnie zajął się samym dokumentem, przygotowując jego polskie tłumaczenie i wydanie⁸. Matuszewski zaakceptował tezy Labanda, odnoszące się do czasu redakcji, jednak przywołał nieco inną argumentację za nimi. Polski wydawca *Iura Prutenorum* odszedł nieco od dotychczasowych ustaleń i bardziej elastycznie potraktował ten problem, przyjmując, że rękopis mógł powstać między rokiem 1320 a 1340⁹. Podjął również kwestię autorstwa

Zakonu krzyżackiego w Prusach. Władza i społeczeństwa, pod red. M. Biskup, R. Czaja, Warszawa 2008, s. 50; W. Długokęcki, *Uwagi o genezie i rozwoju wczesnośredniowiecznych Prus do początku XIII wieku*, Prutenia, t. 2, 2006, s. 10–54; G. Białuński, *Osadnictwo regionu Wielkich Jezior Mazurskich od XIV do początków XVIII wieku. Starostwa leckie (giżyckie) i ryńskie*, Olsztyn 1996, s. 30–32. Na temat prawa pruskiego autor pisze też w swojej drugiej pracy: *Przemiany społeczno-ludnościowe południowo-wschodnich obszarów Prus Krzyżackich i Książęcych (do 1568 roku)*, Olsztyn 2001, s. 116–122; K. Kwiatkowski, *Zakon Niemiecki jako „Corporatio Militaris”*, Toruń 2012, s. 263–264, 325, 348 (przyp. 299), 353 (przyp. 316), 437–438; P. Thielen, *Die Verwaltung des Ordensstaates Preussen vornehmlich im 15. Jahrhundert*, Köln–Graz 1965.

⁴ P. Laband, *Iura Prutenorum...*, s. 4–6.

⁵ W.J. Pierson, *Aus einem Colлектaneenbuche Caspar Hennenbergers*, *Zeitschrift für Preußische Geschichte und Landeskunde*. Band 10, Berlin 1873, s. 63–64.

⁶ V.T. Paszuto, *Pomiezanijska Prawda kak istoriczeskij istocznik izuczenija obszczestwiennogo i političeskogo stroja Pomiezanii XIII–XIV ww.*, Moskwa, 1955; V.T. Paszuto, *Obrazowanije Litowskogo gosudarstwa*, Izdatielstwo Akademii Nauk SSSR (Institut istorii), Moskwa 1959.

⁷ J. Matuszewski, *Najstarszy Zwód Prawa Polskiego*, Warszawa 1959, s. 7–131; *Księga prawa zwyczajowego polskiego z wieku XIII, Starodawne Prawa Polskiego Pomniki*, t. 2, Kraków 1870, s. 1–33; zob. A. Sierakowski, *Przemówienie się Adama Hrabiego Sierakowskiego w przedmiocie rękopisu Elbląskiego, zawierającego w sobie najdawniejsze prawo zwyczajowe Polskie*, [w:] A.Z. Hecel, *Starodawne Prawa Polskiego Pomniki, z ksiąg rękopiśmiennych dotąd nie użytych, głównie zaś z ksiąg dawnych sądowych i grodzkich ziemi krakowskiej*, wyciągnął i wydał Antoni Z. Hecel, t. II, 1870, s. 14 n.

⁸ J. Matuszewski, *Iura Prutenorum*, wyd. i przetł. J. Matuszewski, indeksem opatrzyła Halina Kozłowska, Toruń 1963, s. 7–21.

⁹ J. Matuszewski, *Iura Prutenorum...*, s. 13–14, 17. Warto w tym miejscu zaznaczyć, że pierwsze dokumenty notarialne powstają w kancelarii w Malborku już w latach 20-tych XIV wieku.

spisu i miejsca jego powstania, przyjmując, że autorem musiał być Niemiec pracujący w kancelarii wielkiego mistrza.

Poza wydawcami spisu praw Prusów sygnalizowane zagadnienia podejmowane były głównie przez historyków polskich: Karola Górskiego, Witolda Maisela oraz Grzegorza Białuńskiego. Witold Maisel, w artykule dotyczącym analizy porównawczej, norm prawnych zawartych w *Najstarszym Zwodzie Prawa Polskiego* oraz w prawie Prusów, przedstawił argumentację odnoszącą się do czasu powstania źródła – autor stawia tezę, że rękopis mógł powstać już w XIII wieku¹⁰. Karol Górski i Grzegorz Białuński podjęli z kolei kwestię autora spisu. Pierwszy ze wspomnianych, w artykule *Studenci z Prus w Bolonii* wykazywał, że autorem spisu mógł być notariusz publiczny¹¹ zatrudniony w kancelarii wielkiego mistrza – Prus, Saul Milutin¹². Tezę postawioną przez Górskiego, powtórzyła później Łucja Okulicz-Kozaryn¹³. Inną koncepcję zaproponował Grzegorz Białuński, który autora spisu upatruje w Prusie Bando, również notariuszu z Malborka i wziętym prawniku reprezentującym zakon krzyżacki w misjach dyplomatycznych – głównie w sprawach z królem polskim¹⁴. Stanowisko Białuńskiego, przyjął z kolei Dariusz Adam Sikorski¹⁵.

Baza źródłowa

Do 1945 roku, naukowcy mieli do dyspozycji dziesięć rękopisów, z których najmłodsze pochodziły z XVII wieku (były to rękopis H1 i H2 zdeponowane w Gdańsku)¹⁶, a najstarszy z początków XV wieku – rękopis N w redakcji niesystematycznej, będący – wg ustaleń Matuszewskiego – odpisem najbardziej zbliżonym do oryginału¹⁷; rękopis ten nie zachował się i znany jest jedynie z odpisu sporządzonego przez elbląskiego

¹⁰ W. Maisel, *Prawo karne Prusów na tle porównawczym*, [w:] *Słowianie w dziejach Europy. Studia historyczne ku uczczeniu 75 rocznicy i 50-lecia pracy naukowej Profesora Henryka Łowmiańskiego*, Poznań 1974, s. 122; zob. uwagi rec. Jan Powierski, *Komunikaty Mazursko-Warmińskie*, 1975, nr 1, s. 93–94.

¹¹ Notariusz publiczny, w kancelarii zakonu krzyżackiego odpowiedzialny był za redakcję dokumentu, jego uwierzytelnienie, wykonanie transumptu i widymatów. Co istotne, w dokumencie notariusz podawał nazwę miejscowości, w której doszło do sporządzenia dokumentu. O notariacie zob. K. Skupieński, *Notariat publiczny w średniowiecznej Polsce*, Lublin 2002.

¹² K. Górski, *Studenci z Prus w Bolonii w XIV i XV wieku*, *Komunikaty Mazursko-Warmińskie* nr 1–4, 1989, s. 5.

¹³ Ł. Okulicz-Kozaryn, *Dziej Prusów*, Warszawa 1995, s. 487.

¹⁴ G. Białuński, *Bando – pleban pasłęcki. Przyczynek do kariery Prusów w państwie zakonu krzyżackiego*, [w:] *Ad fontes. Studia ofiarowane księdzu profesorowi Alojzemu Szorcowi w siedemdziesięciolecie urodzin*, red. Z. Jaroszewicz-Pierśławcew, I. Makarczyk, Olsztyn 2006, s. 52–59; idem, *Studia z dziejów rycerskich i szlacheckich rodów Pruskich (XIII–XVI wiek)*, s. 62–63.

¹⁵ D.A. Sikorski, *Instytucje władzy u Prusów w Średniowieczu (na tle struktury społecznej i terytorialnej)*, Olsztyn 2010, s.254.

¹⁶ M. Hanow, *Jus Culmense ex ultima revisione oder das vollständige Culmische Recht*, Danzing 1767, s. 27n.

¹⁷ J. Matuszewski, *Iura Prutenorum...*, s. 12–13.

historyka-amatora – Ferdynanda Neumanna¹⁸. Zawierucha wojenna przetrzebiła zasób źródeł rękopiśmiennych do prawa Prusów. Część rękopisów uznano za zaginione (jak się okazało, przynajmniej po części niesłusznie).

Współcześni badacze mają do dyspozycji następujące odpisy prawa Prusów: kopię rękopisu N z XV w., wykonaną w połowie XIX wieku, przez Ferdynanda Neumanna¹⁹, zdeponowaną w dziale *Rękopisy Elbląskie* w Archiwum Państwowym w Gdańsku²⁰. Pięć rękopisów, sporządzonych w XVI wieku²¹: rękopis P²² (w formie maszynowego odpisu, wykonanego przez Pavolasa Pakarkalisa²³), rękopis Y²⁴ (w Wilnie), rękopis G (Biblioteka w Erfurcie)²⁵ oraz rękopisy odnalezione niedawno w Berlinie²⁶ i Pelplinie²⁷ – dotychczas nie znane. Ponadto pochodzący z XVII wieku rękopis H1 znajdujący się w Bibliotece PAN w Gdańsku²⁸.

Czas i miejsce redakcji *Iura Prutenorum*

Powszechnie za czas redakcji pierwotnej wersji rękopisu przyjmuje się rok 1340 bądź też lata najbliższe tej dacie. Rok 1340 przyjął najpierw pierwszy wydawca źródła – Paul Laband powołując się na, zawartą w nagłówku znanego sobie rękopisu S²⁹, notę:

- ¹⁸ J. Matuszewski, *Najstarszy Zwód Prawa Polskiego...*, s. 3–171; Tam też omówienie starszej literatury; *Najstarszy Zwód Prawa Polskiego*, wyd. i oprac. Józef Matuszewski i Jacek Matuszewski, Łódź 1995, s. 5–19. Por. A. Vetulani, *Z badań nad kulturą prawniczą w Polsce piastowskiej*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1976, 129–161.
- ¹⁹ Życiorys Ferdynanda Henryka Neumana – elbląskiego historyka i archiwisty (to ja już nie wiem czy to był aptekarz, czy historyk-archiwista...), zob. M. Toppen, *Erinnerungen an F. Neuman*, *Altpreussische Monatsschrift* 1869, Bd. VI, H. 4, s. 340.
- ²⁰ *Archiwum Miasta Elbląg. Przewodnik po zespolach 1242–1945*, Warszawa 1970, opr. Janina Czaplica i Wanda Klesińska.
- ²¹ J. Matuszewski, *Iura Pruthenorum...*, s. 8–9.
- ²² V.T. Paszuto, *Obrazowanie Litowskiego gosudarstwa...*, s. 512–525.
- ²³ Pavolas Pakarklis – prawnik, historyk, członek Litewskiej Akademii Nauk. W Bibliotece Wróblewskich w dziale zbiory prywatne, zachowała się teczka z dokumentami, obejmująca okres 1660–1955, której właścicielem był Pakarklis, zob. *Przewodnik po zbiorach rękopisów w Wilnie*, opr. M. Kocójowa, Kraków 1993.
- ²⁴ V.T. Paszuto, *Pomiezanijska. Pomiezanskaja Prawda...*, s. 114–178.
- ²⁵ Wydanie źródłowe Johna Williama Piersona, który znalazł tekst Prawa Prusów w bibliotece królewskiej w Gotha (Erfurt) (A.817, fol. 277–284) w tzw. zespole Caspara Hennenbergera, zawierającym zbiór 31 XVI-wiecznych rękopisów; zob. W.J. Pierson, *Aus einem Colлектaneenbuche Caspar Hennenbergers* (mitgeteilt von W. Pierson), *Zeitschrift für Preussische Geschichte und Landeskunde*. Bd. 10, Berlin 1873, s. 56–64, 85–100; Bd. 11, Berlin 1874, s. 28–32, 357–364.
- ²⁶ GStA, Ostpreussischen Folianten, nr. 15661.
- ²⁷ Rękopisy Biblioteki Pelplińskiej, Ms 293.
- ²⁸ O. Gunther, *Katalog Handschriften der Danziger Stadtbibliothek*, Gdańsk 1903; dział Juristische Handschriften, s. 33–34, Ms. 1819.
- ²⁹ P. Laband, *Iura Prutenorum...*, s. 5–6. Rękopis S stał się podstawą edycji *Iura Prutenorum* P. Labanda. Rękopis ten – jedyny znany Labandowi spis prawa Prusów w redakcji niesystematycznej – spisany został ok. roku 1539 i znajdował się w Bibliotece Senatorskiej w Królewcu. Obecnie uznaje się go za zaginiony. Zob. P. Laband, *Iura Prutenorum...*, s. 3–6; E. Steffenhagen, *Catalogus codicum manuscriptorum Bibliothecae Regiae i Universitatis Regimontanae*, 1861/1867 s. 79; Idem, *Deutsche Rechtsquellen in Preussen vom XIII. bis zum XVI. Jahrhundert*, Leipzig 1875, s. 9–10, 16, 19–23;

Diss sint rechte, die in der Pomezenischen wayden getailt vnd fur recht funden sint in den gezeiten in der iarzal unsers hern gebort Tausent CCC in dem viertzigsen Jar vnnnd darnach³⁰,

którą interpretuje się jako jednoznaczny wskazówkę co do daty sporządzenia spisu. Laband wspiera swoją argumentację argumentem, że w spisie prawa Prusów (najstarsza wersja spisu, która była mu znana pochodzi z 1433 roku), znajdują odzwierciedlenie normy prawne obowiązujące w XIV-wiecznej Pomezanii³¹. Na rok 1340 wskazywać ma również zawarcie w spisie tzw. rozporządzenia dla wdów pomezzańskich Wielkiego Mistrza Ditricha von Altenburga³².

Najszerzej zagadnienie daty redakcji omówił Józef Matuszewski we wstępie do przygotowanego przez siebie polskiego tłumaczenia *Iura Prutenorum*. Polski badacz zaakceptował w zasadzie argumenty Labanda, jednak wiąże spis praw Prusów z powstaniem innego dokumentu – określonego przez niego jako *Najstarszy Zwód Prawa Polskiego*, znanego z zespołu zwanego *Codex Neumannianus*³³. Zwraca przy tym uwagę na językowe podobieństwa obu spisów³⁴, a dodatkowej przesłanki dostarcza analiza powiązań między rękopisami *Iura Prutenorum* oraz hipoteza na temat kształtowania się wariantów dokumentu:

A. Seraphim, *Handschriften-Katalog der Stadtbibliothek Königsberg i. Pr., Königsberg*, s. 271–272; R. Päsler, *Katalog der mittelalterlichen deutschsprachigen Handschriften der ehemaligen Staats- und Universitätsbibliothek Königsberg. Nebst Beschreibungen der mittelalterlichen deutschsprachigen Fragmente des ehemaligen Staatsarchivs Königsberg. Auf der Grundlage der Vorarbeiten Ludwig Deneckes*, hg. von Uwe Meves (Schriften des Bundesinstituts für ostdeutsche Kultur und Geschichte 15), München 2000; U. Oppitz, *Deutsche Rechtsbücher des Mittelalters*, Bd. II: Beschreibung der Handschriften, Köln/Wien 1990.

³⁰ P. Laband, *Jura Pruthenorum...*, s. 4. Rękopis S uważa się dzisiaj za zaginiony. Podobny w treści nagłówek znajduje się w nieznanym Labandowi rękopisie G (w redakcji niesystematycznej), który stał się podstawą Piersonowskiej edycji źródła: *Dis Sindt Rechte die in der Pomezanthum wurden gethenlet und fur recht funden sind in den gezentten in der Jahrzal unser Hern geburt MCCCXL und darnach*; W. Pierson, *Aus einem Collektaeneebuche...*, s. 28–32, 357–364.

³¹ P. Laband, *Jura Prutenorum...*, s. 10, art. 25: *Die Pomezanen sprechen, das da der von Aldenborgk Meister was, gebe den witwen nach yers mannes tode frey zu sein ane dienst drey Jar*; J. Matuszewski, *Iura Prutenorum...*, s. 21, art. 26: *Dy Pomesenen sprechen, das do der von Aldinburg meister was, gebe den witwen noch eres mannes tode vry zcu sin drey d iar*.

³² P. Laband, *Jura Prutenorum...*, s. 6: „Regulis juris, quas fons noster exhibet, saeculo quarto decimo medio ortas esse et valuisse propter earum argumentum ipsum verisimile est. Praetra cum relatione codicis S. consentaneum est, quod capitulo 25 privilegium Ditericci burgraviu Altenburgensis memoratur, qui anna 1335 maister ordinis Theutonici electus est”. O Ditrichu von Altenburg, zob. K. Lohmeyer, *Ditrich Burgraf von A. Hochmeister des Deutchen Ordens*, [w:] *Allgemeine Deutsche Biographie*, Bd. 1, 1875, s. 361–363.

³³ J. Matuszewski, *Najstarszy Zwód Prawa Polskiego...*, s. 12–54; J. Matuszewski (rec.), *V. T. Paszuto, Pomiezania. Pomiezanskaja Prawda kak istoriczeskij istocznik izuczenija obszczestwiennogo i političeskogo stroja Pomiezanii XIII–XIV ww.*, Moskwa, 1955, ss. 184 + 1 mapa, [w:] *Studia i Materiały do Dziejów Wielkopolski i Pomorza*, t. 4, 1958, z. 1, s. 193–194.

³⁴ J. Matuszewski, *Iura Prutenorum...*, s. 14: „zważymy na fakt podobieństwa języka IP z językiem Najstarszego Zwodu Prawa Polskiego. Idzie ono tak daleko, że oba zabytki pochodzić muszą z jednego okresu, albo też IP stanowią pomnik nieco tylko późniejszy. Data zaś Najstarszego Zwodu nie da się przesunąć na post quem 1320”. Ostatecznie jednak nie rozwija tej argumentacji: „Nie chcemy – ze zrozumiałych względów – wdawać się w argumentację filologiczną. Zajma się nią kompetentne pióra”.

Między rękopisem W, a rękopisem N istnieć musiały co najmniej dwie fazy redakcji, reprezentowane przez przypuszczalny rękopis Z (złożony ze 102 art. w redakcji systematycznej) którego poprzednikiem musiał być rękopis X (złożony z 102 artykułów w układzie niesystematycznym). Te dwa niezbędne ogniwa skłaniają nas do domniemania, że data 1340 r., jest wysoce prawdopodobna³⁵.

Rok 1340, jest dla Matuszewskiego datą *post quem*³⁶ i – jak sam zwraca uwagę – rok zawarty w nagłówku rękopisu S być może jest tylko okrągłą datą, wyinterpretowaną przez pisarza, na podstawie wiadomości o Wielkim Mistrzu Dietrichu von Altenburg³⁷.

Odmienne zdanie na temat czasu powstania *Iura Prutenorum* wyraził W. Maisel³⁸, który początek prac nad spisem upatruje już po 1251 roku. Jego argumentacja jest na tyle interesująca, że warto przytoczyć ją tu w całości: „Jeden z rękopisów zawiera datę 1340. Jest to data ad quem. Przy okazji zamieszczenia w kodeksie, norm narzuconych Prusom przez krzyżaków, znajdujemy nazwiska wielkich mistrzów zakonu: Ditricha z Altenburga (art. 26), który sprawował swoją funkcję w latach 1335–1341, oraz Seifrieda, określanego jako dwunasty z kolei (art. 129), a zatem z ok. roku 1280. Art. 117 reguluje sprawę konfliktów mogących powstać pomiędzy osobami mającymi prawo pruskie i osobami żyjącymi według prawa chełmińskiego. Otóż o prawie chełmińskim można mówić najwcześniej od roku 1233 albo nawet od r. 1251. I to byłby termin a quo naszego zbioru, chociaż cały szereg zawartych w nim instytucji prawnych jest znacznie dawniejszego pochodzenia”³⁹.

Jako miejsce powstania spisu, wskazuje się najczęściej kancelarię Wielkiego Mistrza w Malborku⁴⁰. Powstać tam miał zarówno oryginał, jak i najstarsza znana jego kopia, spisana przez Piotra Holczwesschera⁴¹. Adam Vetulani zwrócił jednak uwagę, że wyrażenie

³⁵ J. Matuszewski, *Iura Prutenorum...*, s. 14. Matuszewski zwraca przy tym uwagę na wykonanie tłumaczenia Kroniki Piotra z Dusburga, które również pochodzi z 1340 r.

³⁶ J. Matuszewski, *Iura Prutenorum...*, s. 14; Inaczej we wstępie do *Najstarszego zwodu Prawa Polskiego*, gdzie stwierdza, że spis prawa Prusów: „według informacji zawartej w treści prawa pruskiego zredagowany został on w r. 1340 i w latach następnych”, J. Matuszewski, *Najstarszego zwodu Prawa Polskiego...*, s. 46.

³⁷ Zob. J. Matuszewski, *Iura Prutenorum...*, s. 13.

³⁸ W. Maisel, *Prawo karne Prusów na tle porównawczym...*, s. 122.

³⁹ *Iura Prutenorum...*, art. 129: *Dodatek do pruskiego prawa: Ponieważ dawanie trucizny od wieków bardzo powszechnie się stosuje wśród Prusów (gdy oni przez zakon byli podbijani), kiedy oni (Prusacy) dawali zakładników albo w innych wypadkach przez braci (zakonnych) zostali wzięci jako jeńcy, podawali oni (Prusacy) chrześcijanom w napoju wielokrotnie i często truciznę, z powodu czego zmarł niejedyn dzielnny bohater; by temu zapobiec, ustanowił pan Seifrid, dwunasty Wielki Mistrz kraju pruskiego, następujące prawo (z mocą) na wieki: jeśli Prusak wypije do dna resztę napoju, winien także jako pierwszy napić się świeżego (napoju). Jeśli ktoś zostanie przekonany samowtór albo samotrzeć, że on do tego prawa się nie stosował, to winien on zapłacić swoją szyją gwoli prawa. *Iura Prutenorum...*, art. 26: *O wdowach: Pomezanie mówią, że gdy (wielkim) mistrzem był ów (rycerz) z Aldenburga, dawał on wdowom po śmierci ich męża wolność na trzy lata. *Iura Prutenorum...*, art. 117: *O prawie: Jeśli ktoś ma pruskie prawo i pobije człowieka (spod prawa) chełmińskiego i wyjdzie Prusak (ze sprawy) w swoim pruskim prawie bez rękoi i pozostaje on przy swoim pruskim prawie.***

⁴⁰ Zob.: M. Hein, *Die Ordenskanzleien in Preussen 1310–1324*, *Altpreussische Forschungen*, 9, 1932, s. 9–21; B. Schmid, *Kanzlei und Archiv in der Marienburg, Mitteilungen des Vereins für die Geschichte von Ost- und Westpreussen*, Bd. 18, 1943, s. 9–21; *Kancelaria wielkich mistrzów i polska kancelaria królewska w XV wieku*, red. Janusz Trupinda, Malbork 2006.

⁴¹ G. Białuński, op. cit., s. 60–74.

de Marienburg w podpisie kopisty z rękopisu N wskazuje jedynie na jego pochodzenie, a nie na miejsce pracy. W konsekwencji, jak sądzi wspomniany badacz, „z całą pewnością możemy jedynie twierdzić, że rękopis powstał na terenie państwa zakonnego”⁴².

Nie mając bezpośrednich przesłanek co do daty powstania analizowanego dokumentu, z góry skazani jesteśmy na hipotetyczność wszelkich ustaleń w tej kwestii. Wydaje się jednak, że warto raz jeszcze przyjrzeć się tak dotychczasowym hipotezom, ich argumentacji, jak też dostępnym źródłom.

Po pierwsze – należy zauważyć, że rok 1340 jako moment powstania spisu występuje jedynie w dwóch z dwunastu znanych nam odpisów Iura Prutenorum: w rękopisie S – spisany w 1539 r., który stał się podstawą publikacji Labanda – oraz w rękopisie G, spisany przez Caspara Hennenbergera, najprawdopodobniej w latach 80-tych XVI wieku⁴³.

Zwróćmy najpierw uwagę na podobieństwa zachodzące między rękopisami S i G. Po pierwsze zachodzi ono już w samym tytule obu tekstów⁴⁴, ale ważną przesłanką wydaje się być występujący, w tych dwóch rękopisach inwariant artykułu 39, w którym mowa jest o tym, że za naruszenie przebiegu narady wspólnoty wiejskiej, karę winowajca płaci gminie (*er gibt der gemeyne*). We wszystkich pozostałych rękopisach (łącznie z uważanym za najstarszy rękopisem N) odnośny artykuł zawiera zamiast „*gemeyne*” termin „*herschaft*”⁴⁵. Z dużym prawdopodobieństwem można w takim razie przyjąć, że rękopis G jest odpisem z rękopisu S. Wyjaśniałoby to występowanie daty sporządzenia zbioru jedynie w dwóch odpisach, niemniej niewiele wnosi do problemu jej wiarygodności. Być może jest to jedynie – jak chce Matuszewski – wniosek XVI-wiecznego kopisty, wprowadzony z przesłanki, którą znalazł on w tekście spisu. Chodzi tu o – przywołaną w art. 26 – postać wielkiego mistrza Dietricha von Altenburg, który rządził zakonem w latach 1335–1341⁴⁶.

Argument Labanda, że prawo Prusów odzwierciedla normy prawne charakterystyczne dla XIV-wiecznej Pomezanii, podtrzymany później przez Matuszewskiego, nie został dotąd w żaden sposób zweryfikowany, przede wszystkim jednak sam jego twórca nie wskazał przesłanek, które by go uwiarygodniały. Również wskazanie przez Matu-

⁴² A. Vetulani, *Niemiecki spis polskiego prawa zwyczajowego. Uwagi źródłoznawcze...*, s. 187.

⁴³ Dokument ten stał się podstawą edycji spisu przygotowanego przez Williama Piersona. Obecnie znajduje on w bibliotece w Erfurcie. *Forschungsbibliothek im Gotha, Forschungsbibl., Cod. Chart. A 817*.

⁴⁴ Rkps. S: *Diss sint rechte, die in der Pomezanischen wayden getailt vnd fur recht funden sint in den gezeiten in der iarzal unsers hern gebort Tausent CCC in dem viertzigsen Jar vnnd darnach*; Rkps. G: *Dis Sindt Rechte die in der Pomezanthum wurden gethenlet und fur recht funden sind in den gezentten in der Jahrzal unser Hern geburt MCCCXL und darnach*.

⁴⁵ P. Laband, *Jura Prutenorum...*, art. 39, s. 11, przyp. 39e: WROH: *herschaft*; W rkps. N – art. 41, użyto terminu *herschaft*. Rkps. Y (1590), zdeponowany w Królewcu, odnaleziony w Wilnie w 1957. Zespół opatrzony znakami wodnymi – nie wiemy czy inne rękopisy zostały również nimi zaopatrzone. Zob.: V. T. Paszuto, *Pomezania. Pomiezańskaja Prawda...*, s. 39–40; idem, *Obrazowanie Litowskiego gosudarstwa...*, s. 509 i nn.,

⁴⁶ Chodzi o rozporządzenie Wielkiego Mistrza Dietricha von Altenburg dla wdów z Pomezanii. Rozporządzenie to znane jest jedynie z tekstu *Iura Prutenorum* i nie było dotąd przedmiotem badań. W edycjach Piersona (Rkps. G) i Paszuto (Rkps. Y) jest to art. 25.

szewskiego na podobieństwa językowe rękopisu N oraz *Najstarszego Zводу Prawa Polskiego*, mające wskazywać na czas powstania spisu prawa Prusów w I poł. XIV wieku, nie zostało dotąd wystarczająco udokumentowane szczegółowymi badaniami językowymi, co zresztą uczony sam postulował.

Należy jeszcze rozpatrzyć propozycję Witolda Maisela, który początek prac nad spisem widzi gdzieś w drugiej połowie XIII wieku, a rok 1340 uważa za datę jego ukończenia. Argumentacja Maisela dowodzi jedynie tego, że spis nie może pochodzić sprzed 1251 roku, ale w żadnym wypadku nie daje ona przesłanki dotyczącej terminu rozpoczęcia prac nad nim. Nie za bardzo również wiadomo, na czym te prace miałyby polegać. Maisel błędnie przywołuje datę 1280 w kontekście panowania wielkiego mistrza Siegfrieda von Feuchtwangena, który rządził zakonem w latach 1303–1311⁴⁷, a wspomnianego w tzw. *Dodatku do prawa Pruskiego* (art. 129). *Dodatek (Anhang)* występuje dopiero w XVI-wiecznych odpisach *Iura Prutenorum*, w rękopisie R⁴⁸ sporządzonym przez Georga Molera⁴⁹; rękopisie O, spisany przez Johanna Spillera⁵⁰ oraz w rękopisie P⁵¹. Treść tego artykułu pojawia się w tzw. *ustawie krajowej*, której wydanie przypisuje się, właśnie Siegfriedowi von Feuchtwangeniowi⁵². Ustawa ta została przedrukowana w XVI i XVII-wiecznych kronikach – m.in. przez Weisseliusa⁵³ oraz przez księdza Jana Leo⁵⁴. Treść dodatku uwzględnił również Hennenberger w *Erclerung der grossen Preussischen Landtaffel*⁵⁵. Wątpliwości co do przedstawionego argumentu budzi przede wszystkim fakt, że sam *Dodatek* i postać Siegfrieda Feuchtwangena, nie występuje w starszych rękopisach, a co ważniejsze – sama kwestia powstania tzw. *ustawy krajowej* za czasów Sieg-

⁴⁷ Zob. J.G. Brackenhansen, *Kurtze Erleuterung derer Gesetze, welche die Hochmeister Siegfried von Feuchtwangen und Weinrich von Kniprode denen Preußen gegeben*, Erleutertes Preußen, Bd. 3. 1726, s. 507–529, 582–602.

⁴⁸ E. Steffenhagen, *Catalogus codicum manuscriptorum...*, s. 48.

⁴⁹ Georg Moller był pisarz sądowy i kronikarz w Królewcu. Zmarł 18.01.1581. Zob. *Altpreussische Biographie*, Bd. 2, s. 442. Artykuł omawiający działalność piśmienniczą Mollera zob. *Erläuterst Preussen*, Bd. IV, s. 741–748.

⁵⁰ E. Steffenhagen, *Catalogus codicum manuscriptorum...*, s. 49.

⁵¹ V.T. Paszuto, *Pomiezanijska. Pomiezanskaja Prawda...*, s. 162–178. Tytuł rękopisu jakim został opatrzone brzmi: *Preussisch Recht vor die Landtsassen*. Rękopis P znany jest jedynie z maszynopisu, który wykonał Pakarkalis, zespół w którym był złożony zaginął w latach 50-tych XX wieku.

⁵² Treść tzw. dodatku do prawa Pruskiego, omówiona został już w *Erleutertes Preussen Oder Auserlesene Anmerkungen, Ueber verschiedene Zur Preussischen Kirchen-Civil-und Gelehrten-Historie gehöerige besondere Dinge, Woraus die bissherigen Historien-Schreiber theils ergaentzet, theils verbessert, Auch viele unbekannte Historische Warheiten ans Licht gebracht werden*, 1724, Bd. 1, s. 149; *Erleutertes Preussen...*, 1725, Bd. 2, s. 115; *Erleutertes Preussen...*, 1726, Bd. 3, s. 509, 583; oraz E. Steffenhagen, *Das alte preussechen Trinktrecht*, *Altpreussischen Monaschrift*, Bd. III, s. 56.

⁵³ Matthaus Waissel, *Chronika des Landes Preussen*, s. 108a. Autor publikuje cały tekst, ustawy krajowej, której autorstwo przypisuje Zygrydowi Feuchtwangen. Opublikowany przez Waissela tekst, liczy 30 artykułów oraz tzw. Anhang do prawa Prusów, czyli art. 129 w spisie prawa Prusów.

⁵⁴ Tekst ustawy Feuchtwangena, zawarł w swoje kronice księdza Jan Leo, *Dzieje Prus*, Braniewo 1725, przekład bp J. Wojtkowski, Olsztyn, 2008, s. 145–146; w kronice tej zawarto 17 artykułów oraz tzw. Anhang do prawa Prusów.

⁵⁵ C. Hennenberger, *Erclerung der grossen Preussischen Landtaffel*, Königsberg 1595, s. 281.

frieda von Feuchtwangena jest sprawą wielce dyskusyjną⁵⁶. Ostatecznie wydaje się, że nie istnieją żadne przesłanki podtrzymujące hipotezę Maisela o wcześniejszej genezie spisu.

Na koniec chcę jeszcze wrócić do innego, przywołanego już przez Labanda, wyznacznika czasu powstania spisu, mianowicie do kwestii wielkiego mistrza Dietricha von Altenburga, zmarłego w Toruniu 6 października 1341, którego postać przywołano w art. 26 w edycji Labanda i art. 25 – u Piersona:

Von wittewen.

Dy Pomesenen sprechen, das do der von Aldinburg meister was, gebe den wittwen noch mannes tode vry zcu sin drey iar⁵⁷.

W analizie tego paragrafu nie zwracano dotąd uwagi na użyty w nim czas przeszły⁵⁸ (tak też tłumaczy stosowny fragment W. Matuszewski), co wyraźnie wskazuje, że spis dokonano po śmierci Dietricha von Altenburga. W takim razie rok 1340 byłby tu nie do utrzymania. Następcą Altenburga był Ludolf König von Wattzau, który w latach 1338–1342 jako komtur Malborka prowadził ożywioną akcję kolonizacyjną. Mógł zatem być zainteresowany regulacją stosunków prawnych między kolonistami i autochtonami oraz zaspokojeniem rosnącej potrzeby rozeznania w zakresie pruskiego prawa zwyczajowego w Pomezanii wśród administracji zakonnej, w której gestii pozostawało sądownictwo nad Prusami.

Zagadnienie autorstwa spisu praw Prusów

Zagadnienie autorstwa spisu wzbudzało dotąd jeszcze mniejsze zainteresowanie niż problem czasu jego redakcji. Rozważania na temat autora zводу, ograniczono zasadniczo do określenia narodowości pisarza. Jako pierwszy stanowisko w kwestii autorstwa zajął J. Matuszewski, według którego *Iura Prutenorum* miało zostać zredagowane przez pisarza niemieckiego pochodzenia: „Nie potrafimy o nim powiedzieć nic poza tym, że był Niemcem [...]. Niemieckość autora ze względu na język zabytku, powstałego w państwie krzyżackim, uchodzić musi za najprawdopodobniejszą”⁵⁹.

Matuszewski argumentował swoje stanowisko wskazaniem na niedostateczną znajomość języka niemieckiego wśród Prusów. Pogląd ten podzielił później Marcelli Kosman, który analizując tzw. dodatek do prawa pruskiego (art. 129) i teksty przysięg skła-

⁵⁶ G. Białuński, *Przemiany społeczno – ludnościowe południowo-wschodnich obszarów Prus Krzyżackich i Książęcych (do 1568 roku)*, Olsztyn, 2001, s. 116–122, zwłaszcza przypis 17, s. 118. Zob.: F. Tezner, *Die Slawen in Deutschland*, s. 13; *Pierer's Universal Lexikon der Vergangenheit und gegenwart oder Neuestes encyclopadisches Worterbuch*: SvF gab in 1309 eine Landsordnung und vereinigte 31.0.3010 Pomerellen mit dem Ordensstatte, s. 522.

⁵⁷ W. Matuszewski, *Iura Prutenorum...*, s. 31; w tłumaczeniu Matuszewskiego artykuł ten brzmi następująco: *Pomezanie mówią, że gdy (wielkim) mistrzem był ów (rycerz) z Aldenburga, dawał on wdowom po śmierci ich męża woliznę na trzy lata.*

⁵⁸ Zwrócił mi na to uwagę Grzegorz Białuński, za co Profesorowi serdecznie dziękuję.

⁵⁹ J. Matuszewski, *Iura Prutenorum...*, s. 16–17; Pierwszy wydawca *Iura Prutenorum* P. Laband, nie poświęcił uwagi temu zagadnieniu. Również V.T. Paszuto, badacz prawa pruskiego, nie zajął stanowiska w tej kwestii.

danych przez Prusów na relikwie (art. 128)⁶⁰, zaznaczył: „Trzeba tu jednak pamiętać, że redaktorem zwodu był najprawdopodobniej Niemiec, stąd przysięga Prusów na relikwie pozostaje w sferze postulatów, niż powszechnej praktyki”⁶¹.

Przeciwnego zdania był Karol Górski, który opowiedział się za możliwością redakcji dokumentu przez Prusa. Zdaniem tego autora mógł nim być niejaki Saul, który w latach 1340–1346 pełnił funkcję notariusza w kancelarii Wielkiego Mistrza⁶²: „Zakon polecił spisać zwyczajowe prawo pruskie i ustanowił w Pomezanii sąd, zwany „Wayda”, który sądził według prawa pruskiego. Prawo pruskie spisał prawdopodobnie kapelan wielkiego mistrza Zakonu Saul syn Milutina, magister i notariusz publiczny, rodem Prus. Był to człowiek wybitnie zdolny, skoro udał się na studia do Bolonii”⁶³. Stanowisko Górskiego przyjęła Łucja Okulicz-Kozaryn⁶⁴, nie wnosząc jednak do dyskusji żadnych nowych przesłanek.

W nowszej literaturze hipoteza o pruskim – pomezzańskim autorze Prawa Prusów, znalazła jeszcze jednego zwolennika. Grzegorz Białuński w artykule poświęconym Bandonowi Stenionis – plebanowi pasłęckiemu, prawnikowi i dyplomacie w służbie wielkich mistrzów, wywodzącego się z ważnego pomezńskiego rodu Tessymidów, sugeruje, że to on właśnie mógłby być odpowiedzialny za powstanie spisu: „Do jego zadań mogło należeć m.in. spisanie zwodu prawa pruskiego stosowanego w Pomezanii, tzw. *Iura Prutenorum*. Zwód prawdopodobnie ostatecznie spisano w 1340 r. Za autorstwem Bandona przemawia, zarówno jego prawnicze wykształcenie, jak też pruskie pochodzenie z Pomezanii. Także czas powstania zbioru zdaje się wskazywać na niego (ukończył go w momencie odejścia z kancelarii?)”⁶⁵. Stanowisko Białuńskiego przyjął z kolei Dariusz Sikorski, uznając jednak Bandona za Prusa ziemczonowego⁶⁶.

Analiza dotychczasowej dyskusji nad autorstwem *Iura Prutenorum* ukazuje zatem dwa problemy: pierwszy dotyczy narodowości autora spisu; drugi zaś wynika z akceptacji wariantu odpowiedzi na pytanie o narodowość i dotyczy już konkretnej osoby, która mogła tego dokonać, przy założeniu, że potencjalny autor winien był znać stosunki pruskie w Pomezanii. Rozstrzygnięcia drugiej kwestii opierają się jednak na założeniu co do czasu powstania rękopisu, czyli pierwszej połowy XIV wieku, najpewniej ok. roku 1340,

⁶⁰ M. Duda, S. Józwiak, *Ze świata średniowiecznej symboliki. Gest i forma przysięgi w chrześcijańskiej Europie (X–XV)*, Kraków 2014; M. Duda, S. Józwiak, *Sposoby skradania przysięgi w państwie zakonu krzyżackiego w Prusach w późnym średniowieczu – zarys problematyki*, *Zapiski historyczne* 79 (2014), z. 1, s. 7–38.

⁶¹ M. Kosmann, *Zanik pogaństwa u Prusów*, *Komunikaty Mazursko-Warmińskie*, 1976, nr. 1, s. 26.

⁶² R. Grieser, *Das älteste Register der Hochmeister-Kanzlei...*, s. 417–456;

⁶³ K. Górski, *Zanik dawnych Prusów...*, s. 83.

⁶⁴ Ł. Okulicz-Kozaryn, *Dziej Prusów*, Warszawa 1995, s. 487.

⁶⁵ G. Białuński, *Bando – pleban pasłęcki...*, s. 55, przyp. 24; Idem, *Studia z dziejów rycerskich...*, s. 63. Bando ukończył studia prawnicze (najprawdopodobniej w Paryżu), reprezentował zakon w procesach sądowych z Polską.

⁶⁶ Zatem chyba – w domyśle – jakoś „nieautentycznego”. Zob.: D.A. Sikorski, *Instytucje władzy u Prusów w Średniowieczu...*, s. 25; K. Górski, nie traktował Saula Milutina jako „ziemczonogo Prusa”, dostzegwał w nim osobę identyfikującą się ze społeczeństwem pruskim, która dokonała redakcji *Iura Prutenorum...*, jako manifestacje pewnej odrębności, zob. K. Górski, *Zanik Dawnych Prusów...*, s. 21.

co – jak starałam się wykazać – jest jedynie prawdopodobieństwem. Podejmując jednak problem autora zwodu nie mamy tymczasem innego wyjścia niż przyjęcie wskazanej supozycji. Najpierw zatem rozpatrzę kwestię narodowości autora a następnie samą możliwość jego identyfikacji.

Argumentacja Matuszewskiego za niemieckim pochodzeniem autora (bo tekst powstał w języku niemieckim) nie utrzymuje się wobec dowodnego stwierdzenia istnienia Prusów (nawet wykształconych) biegle posługujących się tym językiem. Ważniejsze wydaje się być jednak to, że autor spisu winien dysponować całkiem dobrą orientacją co do stosunków prawnych wśród autochtonów, w szczególności zaś – w Pomezanii, jeśli rzeczywiście tam dokonano spisu. Logiczniej będzie więc przyjąć i rozpatrzyć opcję pruską, tym bardziej, że dysponujemy dwoma doskonałymi kandydaturami.

Pierwszym przedstawionym w dyskusji kandydatem był – zgłoszony przez Górskiego – notariusz z kancelarii Wielkiego Mistrza – Saul Milutin⁶⁷. Według Griesera pełnił on urząd notariusza od 25 kwietnia 1342 roku do 4 grudnia 1346 roku⁶⁸, którą łączył z funkcją kleryka w diecezji pomezkańskiej⁶⁹. Po raz pierwszy pojawia się w źródłach kancelaryjnych w 1342 roku jako nachweisschreiber Saul⁷⁰. Od tego czasu Saul występuje w z dokumentach kancelaryjnych systematycznie aż do 1346 roku (ostatni podpisany przezeń dokument nosi datę 4 października 1346). Do roku 1344 Saul wymieniany jest w dokumentach wspólnie z Johannem von Alamsdorf⁷¹. Natomiast od 1346 roku do końca służby z Paulem Molnsdorfem⁷². W roku 1345 brak jest dokumentów poświadczających aktywność Saula. Z poświadczonej aktywności notarialnej Saula wynika, że zajmował się zarówno wielkimi sprawami międzypaństwowymi jak też lokalnymi. Towarzyszył wielkiemu mistrzowi w jego podróżach: latem 1343 roku w okolice Inowrocławia, a w 1344 na Pomorze i w 1346 do ziemi Chełmińskiej.

⁶⁷ PrUB, Bd. III, 616; PrUB Bd. IV, nr. 143; K. Górski, *Studenci z Prus w Bolonii...*, s. 5; „Był to Szawel syn Milutina, rycerza pruskiego (potomek neofity) z Pomezanii, pierwszy Prus na studiach we Włoszech. W l. 1340–1346 był on notariuszem publicznym, zatrudnionym wraz z kolegą w kancelarii w. mistrza Zakonu Niemieckiego w Malborku”; R. Grieser, *Das älteste Register der Hochmeister-Kanzlei des Deutschen Ordens, in: Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung*, 44 (1930), s. 424; „Saulus, Sohn des Milutin, ein Pomesanischer Kleriker, dessen die Urkunden vom 25. April 1342 bis zum 4. Oktober 1346 Erwähnung tun, war ebenfalls öffentlicher Notar” (Grieser, jako pierwszy zwrócił uwagę, że nazwisko Milutin, może być pruskiego pochodzenia); M. Argmart, *Die Handfesten des preußischen Oberlandes bis 1410 und ihre Aussteller. Diplomatische und pornographische Untersuchungen zur Kanzleigeschichte des Deutschen Ordens im Preußen*, Köln–Weimar–Wien 1995, s. 226–229.

⁶⁸ R. Grieser, *Das älteste Register der Hochmeister-Kanzlei...*, s. 424; „vom 25. April 1342 bis zum 4. Oktober 1346”.

⁶⁹ K. Górski, *Zanik dawnych Prusów*, s. 83; R. Grieser, *Das älteste...*, s. 424; M. Argmart, *Die Handfesten des preußischen...*, s. 226.

⁷⁰ PrUB, III, nr 418.

⁷¹ M. Argmart, *Die Handfesten des preußischen...*, s. 226, 222–226.

⁷² R. Grieser, *Das älteste Register der Hochmeister-Kanzlei...*, s. 424; M. Argmart, *Die Handfesten des preußischen...*, s. 226, 229–232.

Po 1346 roku Saul – jak się przyjmuje w literaturze – wyjechał na studia do Bolonii, gdzie uczył się na wydziale *Artium*⁷³. Pojawia się tam jako *Saulus de Prussia*, a od 1351 roku piastuje znaczący urząd *Conservator Nationis Teutonicae* (konserwatora/prokuratora nacji niemieckiej). Studia Saul mógł finansować we własnym zakresie, albo też mógł otrzymać jednorazowy zasiłek od zakonu. Po 1352 roku Saul nie jest już wspominany – najprawdopodobniej zmarł⁷⁴. Nie udało się znaleźć źródeł, poświadczających jego inną działalność i pracę, niż praca notariusza. Według Białuńskiego przeciwko Saulowi przemawia fakt, że nie był on prawnikiem i rozpoczął pracę w kancelarii wielkiego mistrza już po roku 1340. Kwestia daty – jak starałam się to wykazać wyżej – pozostaje jednak ciągle otwarta, a nawet zachodzi duże prawdopodobieństwo, że spis na pewno nie powstał przed 1341 rokiem; zatem kandydatury Saula ostatecznie wykluczyć nie można.

Mocniejszą kandydaturą na autora spisu praw Prusów, przynajmniej w oczach G. Białuńskiego, jest postać wybitnego prawnika zakonnego pierwszej połowy XIV wieku, a później plebana pasłęckiego – Bando Stenionisa z rodu Tessymidów. Temu wybitnemu Prusowi poświęcił wspomniany autor obszerne studium⁷⁵. Nie ma zatem potrzeby szczegółowego przywoływania poczynionych tam ustaleń. We wspomnianym artykule poświęconym pruskiemu prawnikowi w służbie zakonu, zagadnienie autorstwa Iura Prutenorum pojawia się jedynie marginalnie, w zasadzie bez większej analizy. Warto zatem sprawdzić, czy za tą kandydaturą przemawiają jakieś mocniejsze przesłanki.

Źródłowo poświadczona „zawodowa” aktywność Bando obejmuje lata 1335–1339, z prawie półtoraroczną przerwą między marcem 1337 a grudniem 1338. W 1339 roku był Bando bardzo zajęty służbą dyplomatyczną na rzecz zakonu, który reprezentował w procesie polsko-krzyżackim w Warszawie. Pod koniec tego roku za zasługi dla zakonu doczekał się swojego pierwszego beneficjum. W dokumencie Dietricha von Altenburga nadającym Elblągowi wyższe i niższe sądownictwo zgodnie z prawem lubeckim, z 21 grudnia 1339 roku, Bando występuje już jako pleban w Dzierzgoniu⁷⁶. Mimo pożegnania się z kancelarią wielkiego mistrza ten wzięty prawnik pozostał w jego służbie dyplomatycznej, czego najlepszym dowodem jest, że w lipcu 1343 roku był świadkiem przy podpisywaniu pokoju kaliskiego między zakonem a królem polskim w Wierzbiczanach koło Inowrocławia⁷⁷. Wygląda na to, że Bando swoją służbą dobrze przysłużył się zakonowi, bo już dwa i pół roku po akcji dyplomatycznej związanej z negocjacjami z królem

⁷³ M. Perblach, *Prussia Scholastica: Die Ost- und Westpreussen auf den mittelalterlichen Universitäten*, 1895, s. 207: „Saulus de Prussia 1348 1349 Bologna, notar, mgr”.

⁷⁴ M. Argmt, *Die Handfesten des preußischen...*, s. 226–229; G. Białuński, *Studia z dziejów rycerskich...*, s. 78; K. Górski, *Problemy chrystianizacji w Prusach, Inflantach i na Litwie*, Komunikaty Mazursko-Warmińskie, 1982, t. 157, z. 3, s. 161, idem, *Studenci z Prus w Bolonii...*, s. 5.

⁷⁵ G. Białuński, *Bando – pleban pasłęcki...*

⁷⁶ PUB, Bd. 3, 1, nr 284: *meister Johannes Bando pfharrer zu Kirsburg*. Zob. G. Białuński, *Bando – pleban pasłęcki...*, s. 56.

⁷⁷ PUB, Bd. 3, 2, hrsg. v. H. Koeppen, Marburg 1958, nr 589. Zob. G. Białuński, *Bando – pleban pasłęcki...*, s. 57. Przy tej okazji wymieniony został również Saul Milutin. Z tej znajomości, może jedynie przygodnej, niewiele jednak można wnosić dla sprawy autorstwa spisu.

polskim znajdujemy go jako proboszcza w Pasłęku⁷⁸, gdzie też prawdopodobnie pozostał aż do swojej śmierci. Po raz ostatni wzmiankowany jest w dokumencie z 22 grudnia 1368, w jego własnej sprawie, której więcej uwagi poświęcił w swoim artykule G. Białuński⁷⁹.

Wydaje się, że ten wytrawny dyplomata i znawca prawa, jest najlepszym kandydatem na autora spisu. Wygląda na to, że był równie dobrze obeznany, tak ze sprawami międzynarodowej polityki krzyżackiej, jak i ze stosunkami w samej Pomezanii. Na uwagę zasługuje jego ścisła współpraca z Dietrichem von Altenburg jednym z ważnych reformatorów zakonu z początku XIV wieku. Umieszczenie spisu praw Prusów w kontekście ożywienia intelektualnego przeżywanego przez kongregację od czasów Karla von Triera aż do końca rządów Altenburga (1341), po którym tendencje reformatorskie i intelektualne wewnątrz zakonu straciły swoją dynamikę na rzecz kultury rycerskiej (szczególnie od czasów Winricha von Kniprode) wydaje się być dość przekonujące. Czy szerszą obecność autochtonów w instytucjach władzy państwa korporacyjnego można wiązać z szerszym zainteresowaniem kulturą prawną Prusów? – trudno powiedzieć. Jeżeli jednak mamy szukać dlań właściwego kontekstu to właśnie pierwsza połowa XIV wieku zdaje się być ku temu czasem najbardziej sprzyjającym. W tym kontekście warto zwrócić uwagę na podróż Altenburga i Bandoną do Elbląga w 1339 roku, w celu uporządkowania tamtejszych stosunków prawnych, co stało się przez nadanie miastu niższego i wyższego sądownictwa w mieście i jego posiadłościach. Była to być może jedna z lepszych okazji do spisania również praw Prusów, co jednak klóci się z poczynionymi wyżej ustaleniami dotyczącymi zapisu artykułu 26 Iura Prutenorum. Inną taką dobrą okazję stwarzały beneficja najpierw w Dzierzgoniu, a następnie w Pasłęku – oba w diecezji pomezkańskiej.

W pewnym sensie – przeciwko kandydaturze Bandoną przemawia chaotyczna struktura – hipotetycznie pierwszej – redakcji spisu, określanej z tego powodu jako redakcja niesystematyczna. Wydaje się – ale tylko wydaje – że taki wytrawny prawnik, jak Bando dążyłby do uporządkowania zanotowanych przez siebie przepisów, nawet jeśli pierwotna wersja tekstu była „spisem z natury”; szczególnie, że musiałby dokonać spisu już po zakończeniu intensywnej służby w kancelarii malborskiej, a więc teoretycznie swobodnie dysponując swoim czasem. Przyłożyłby się zapewne również do uporządkowania przepisów, gdyby działał np. na zlecenie Wielkiego Mistrza Ludolfa Königa. Jednak fakt zachowania – i późniejszego powielania – wersji niesystematycznej świadczyć może o tym, że jej autorowi pierwotnie nie zależało zbyt wiele na udoskonaleniu swojego dzieła. Czy to z braku czasu, czy też i umiejętności, pozostawił on prawdopodobnie po sobie jedynie ów niesystematyczny spis, co przemawia bardziej za kandydaturą Saula. Być może szersza analiza kontekstu społeczno-kulturowego pozwoli sformułować dalsze przesłanki w tej sprawie.

⁷⁸ PU, Bd 3, 750, dokument biskupa pomezkańskiego Bertolda z 28 grudnia 1345 roku, wystawiony w Kwidzynie.

⁷⁹ Zob. G. Białuński, *Bando – pleban pasłęcki...*, s. 57n.

Zakończenie

Podsumowując dyskusję nad czasem powstania i autorstwem spisu praw Prusów możemy stwierdzić, że chociaż nie można wykazać jednoznacznie ani jednego ani drugiego, a przyjmowane dotąd argumentacje nie wytrzymują krytyki, to jednak gruntowna analiza dostępnych źródeł i kontekstu kulturowego pozwala potwierdzić generalne intuicje wcześniejszych badaczy. Zatem spis praw Prusów powstał najprawdopodobniej w środowisku kancelarii wielkich mistrzów zakonu, w pierwszej połowie XIV wieku, chociaż daty 1340 nie da się na podstawie dostępnych danych uwiarygodnić. Ważne przesłanki, które należy uwzględnić we wnioskowaniu to po pierwsze: klimat intelektualnego ożywienia korporacji zakonnej na początku XIV wieku, który wydał dzieła z zakresu duchowości i historiografii; poprawa sytuacji społecznej autochtonów po zakończeniu podboju ziem pruskich przez krzyżaków, która dokonuje się dzięki szerszemu włączaniu ich w funkcjonowanie nowych instytucji społecznych oraz w struktury organizacyjne władztwa, czego przykładem najlepszym jest obecność pruskich notariuszy publicznych w kancelarii wielkich mistrzów. Po drugie – właśnie funkcjonowanie autochtonów w organizacji władzy państwa zakonnego wskazuje na jej zapotrzebowanie na wiedzę o wewnątrzpruskich stosunkach prawnych. Któż zatem, jak nie przedstawiciel autochtonów byłby tu najlepszym informatorem.

Zwrócić należy uwagę, że spis powstał najprawdopodobniej pierwotnie, jako „spis z natury”, ma on charakter protokołu z wywiadu etnograficznego i nie nosi w sobie śladów jakiegoś procesu kodyfikacji (przy założeniu, że pierwotną wersją tekstu jest redakcja niesystematyczna). Mógł on zatem powstać niejako przy okazji – być może jakichś działań legislacyjnych, bądź też mógł być odpowiedzią na rosnące zapotrzebowanie ze strony środowiska sądowiczego zakonu na materiał, który pozwoliłby rozsądzać konflikty tak między autochtonami, jak i między nimi a kolonistami. Zagadnienie kulturowego i społecznego kontekstu powstania spisu praw Prusów wymaga jednak jeszcze dalszych i wielokierunkowych badań.

Bibliografia

Źródła:

- Jura Prutenorum saeculo XIV condita nunc primum elibris manuscriptis*, edidit Paulus Laband, utriusque Juris Doctor et Prof. Publ. Ordin. des. Regimonti Pr. A. 1866.
- Iura Prutenorum*, wyd. J. Matuszewski, Toruń 1963.
- Najstarszy Zwód prawa Polskiego*, wyd. J. Matuszewski, Warszawa 1959.
- Najstarszy Zwód Prawa Polskiego*, wyd. J. Matuszewski, J. Matuszewski, Łódź 1995.
- Leo Jan, *Dzieje Prus*, Braniewo 1725, przekład: bp Julian Wojtkowski, Olsztyn 2008.
- Hennenberger Caspar, *Erclerung der grossen Preussischen Landtaffel*, Königsberg 1595.
- Waissel M., *Chronica Alter Preusscher Eifflendischer und Curlendischer historien... Aus alten geschriebenen historien ordenlich verfasst und zu menniglich nutz in den Druck gegeben*, durch Matthaëum Waisselium, 1599.
- Preussisches Urkundenbuch*, Bd. III, Lief. 1: 1335–1341, hrsg. v. M. Hein, Königsberg/Pr. 1944; Bd. III, Lief. 2: 1342–1345, hrsg. v. H. Koeppen, Marburg 1958; Bd. III: Nachtrage, hrsg. v. Hans Koeppen, Marburg 1961; Bd. IV: 1346–1351, hrsg. v. Hans Koeppen, Marburg 1960; Bd. IV: Nachtrage, hrsg. v. H. Koeppen, Marburg 1964.

Literatura:

- Altpreußische Biographie*, Bd. 2, hrsg. v. C. Krollmann, fortg. v. K. Forstreuter, F. Gause, Marburg/Lahn 1967.
- Archiwum Miasta Elbląg. Przewodnik po zespolach 1242–1945*, Warszawa 1970, opr. J. Czaplica, W. Klesińska.
- Argmart Martin, *Die Handfesten des preußischen Oberlandes bis 1410 und ihre Aussteller*, Köln–Weimar–Wien 1995.
- Białuński Grzegorz, *Osadnictwo regionu Wielkich Jezior Mazurskich od XIV do początków XVIII wieku. Starostwa leckie (giżyckie) i ryńskie*, Olsztyn 1996.
- Białuński Grzegorz, *Przemiany społeczno-ludnościowe południowo-wschodnich obszarów Prus Krzyżackich i Książęcych (do 1568 roku)*, Olsztyn 2001.
- Białuński Grzegorz, *Studia z dziejów rycerskich i szlacheckich rodów Pruskich (XIII–XVI wiek)*, Olsztyn 2012.
- Białuński Grzegorz, *Bando – pleban pasłęcki. Przyczynek do kariery Prusów w państwie zakonu krzyżackiego*, [w:] *Ad fontes. Studia ofiarowane księdzu profesorowi Alojzemu Szorcowi w siedemdziesięciolecie urodzin*, red. Z. Jaroszewicz-Pieresławcew, I. Makarczyk, Olsztyn 2006, s. 52–59.
- Brackenhausen Johan Gottfried, *Kurtze Erleuterung derer Gesetze, welche die Hochmeister Siegfried von Feuchtwangen und Weinrich von Kniprode denen Preußen gegeben*, Erleutertes Preußen, Bd. 3 (1726), s. 507–529, 582–602.
- Buczek Karol, *O najdawniejszym spisie prawa polskiego*, *Kwartalnik Historyczny*, 1960, s. 161–169.
- Długokęcki Wiesław, *Uwagi o genezie i rozwoju wczesnośredniowiecznych Prus do początku XIII wieku*, *Pruthenia*, t. 2, 2006, s. 10–54.
- Długokęcki Wiesław, *Prusy w starożytności i we wczesnym średniowieczu*, [w:] *Państwo Zakonu krzyżackiego w Prusach. Władza i społeczeństwa*, red. M. Biskup, R. Czaja, Warszawa 2008.
- Duda Michalina, Józwiak Sławomir, *Ze świta średniowiecznej symboliki. Gest i forma przysięgi w chrześcijańskiej Europie (X–XV)*, Kraków 2014.

- Duda Michalina, Józwiak Sławomir, *Sposoby skradania przysięgi w państwie zakonu krzyżackiego w Prusach w późnym średniowieczu. Zarys problematyki*, *Zapiski historyczne* 79 (2014), z. 1, s. 7–38.
- Erleutertes Preussen Oder Auserlesene Anmerckungen, Ueber verschiedene Zur Preussischen Kirchen-Civil-und Gelehrten-Historie gehoerige besondere Dinge, Woraus die bissherigen Historien-Schreiber theils ergaentzet, theils verbessert, Auch viele unbekannte Historische Warheiten ans Licht gebracht werden*, Bd. I (124), Bd. II (125), Bd. III (1726), Königsberg.
- Górski Karol, *Problemy chrystianizacji w Prusach, Inflantach i na Litwie*, *Komunikaty Mazursko-Warmińskie*, 1982, t. 157, z. 3, s. 151–168.
- Górski Karol, *Studenci z Prus w Bolonii w XIV i XV wieku*, *Komunikaty Mazursko-Warmińskie*, t. 1–4, 1989, s. 3–21.
- Grieser Rudolf, *Das älteste Register der Hochmeister-Kanzlei des Deutschen Ordens*, *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung*, Bd. 44, 1930 s. 417–456.
- Gunther Otto, *Katalog Handschriften der Danziger Stadtbibliothek*, Gdańsk 1903.
- Hanow Michał, *Jus Culmense ex ultima revisione oder das vollständige Culmische Recht*, Danzing 1767.
- Hein Max, *Die Ordenskanzleien in Preussen 1310–1324*, *Altpreussische Forschungen*, Bd. 9, 1932, s. 9–21.
- Lohmeyer Karl, *Ditrich Burgraf von A. Hochmeister des Deutchen Ordens*, in: *Allgemeine Deutsche Biographie*, Bd. 1, 1875, s. 361–363.
- Kancelaria wielkich mistrzów i polska kancelaria królewska w XV wieku*, red. J. Trupinda, Malbork 2006.
- Kosmann Marceli, *Zanik pogaństwa u Prusów*, *Komunikaty Mazursko-Warmińskie*, 1976, nr. 1, s. 3–29.
- Kwiatkowski Krzysztof, *Zakon Niemiecki jako „Corporatio Militaris”*, t. 1, Toruń 2012.
- Maisel Witold, *Prawo karne Prusów na tle porównawczym*, [w:] *Słowianie w dziejach Europy. Studia historyczne ku uczczeniu 75 rocznicy i 50- lecia pracy naukowej Profesora Henryka Łowmiańskiego*, Poznań 1974, 121–130.
- Matuszewski Józef (rec.), *V.T. Paszuto, Pomiezanija. Pomiezenskaja Prawda kak istoriczeskij istocznik izuczenija obszczestwiennogo i političeskogo stroja Pomiezanii XIII–XIV ww., Moskwa, 1955, ss. 184 + 1 mapa*, [w:] *Studia i Materiały do Dziejów Wielkopolski i Pomorza*, t. 4, 1958, z. 1, s. 193–194.
- Mortensen Hans, Mortensen Gertrud, *Die Besiedlung des nordostlichen Ostpreußens bis zum Beginn des 17. Jahrhunderts, Teil I: Die preußisch-deutsche Siedlung am Westrand der großen Wildnis um 1400 (Deutschland und der Osten. Quellen und Forschung zur Geschichte ihrer Beziehungen, Bd. 7)*, Leipzig 1937.
- Okulicz-Kozaryn Łucja, *Dzieje Prusów*, Warszawa 1995.
- Oppitz Ulrich, *Deutsche Rechtsbücher des Mittelalters*, Bd. II: *Beschreibung der Handschriften*, Köln–Wien 1990.
- Paszuto Vladimir T., *Pomiezanija. Pomiezenskaja Prawda kak istoriczeskij istocznik izuczenija obszczestwiennogo i političeskogo stroja Pomiezanii XIII–XIV ww.*, Moskwa, 1955
- Paszuto Vladimir T., *Obrazowanie Litowskiego gosudarstwa*, Izdatielstwo Akademii Nauk SSSR (Institut istorii), Moskwa 1959.
- Päslar Ralf G., *Katalog der mittelalterlichen deutschsprachigen Handschriften der ehemaligen Staats- und Universitätsbibliothek Königsberg. Nebst Beschreibungen der mittelalterlichen deutschsprachigen Fragmente des ehemaligen Staatsarchivs Königsberg. Auf der Grundlage der Vorarbeiten Ludwig Deneckes, hg. von Uwe Meves (Schriften des Bundesinstituts für ostdeutsche Kultur und Geschichte 15)*, München 2000.

- Perblach Max, *Prussia Scholastica: Die Ost- und Westpreussen auf den mittelalterlichen Universitäten*, 1895.
- Pierer's *Universal Lexikon der Vergangenheit und gegenwart oder Neuestes encyclopädisches Wörterbuch*, 1860.
- Pierson William J., *Aus einem Collektaeneebuche Caspar Hennenbergers (mitgeteilt von W. Pierson)*, Zeitschrift für Preußische Geschichte und Landeskunde. Bd. 10, Berlin 1873, s. 56–64, 85–100.
- Pierson William J., *Aus einem Collektaeneebuche Caspar Hennenbergers (mitgeteilt von W. Pierson)*, Zeitschrift für Preußische Geschichte und Landeskunde, Bd. 11, Berlin 1874, s. 28–32, 357–364.
- Powierski Jan (rec.), *Słowianie w dziejach Europy. Studia historyczne ku uczczeniu 75 rocznicy urodzin i 50-lecia pracy naukowej Profesora Henryka Łowmiańskiego, Poznań 1974*, Komunikaty Mazursko-Warmińskie, 1975, nr 1, s. 91–95.
- Powierski Jan, *Uwagi o udziale Prusów w genezie struktury stanowej państwa krzyżackiego*, Acta Universitatis Nicolai Copernici, Historia, 1982, t. 18, z. 126, s. 13–38.
- Przewodnik po zbiorach rękopisów w Wilnie*, opr. M. Kocójowa, Kraków 1993.
- Schmid Bernhard, *Kanzlei und Archiv in der Marienburg*, Mitteilungen des Vereins für die Geschichte von Ost- und Westpreussen, Bd. 18, 1943, s. 9–21.
- Seraphim August, *Handschriften-Katalog der Stadtbibliothek Königsberg i. Pr., Königsberg*, Königsberg, 1909.
- Sierakowski Adam, *Przemówienie się Adama Hrabiego Sierakowskiego w przedmiocie rękopisu Elbląskiego, zawierającego w sobie najdawniejsze prawo zwyczajowe Polskie*, [w:] A.Z. Hecel, *Starodawne Prawa Polskiego Pomniki, z ksiąg rękopiśmiennych dotąd nie użytych, głównie zaś z ksiąg dawnych sadowych i grodzkich ziemi krakowskiej*, wyciągnął i wydał Antoni Z. Hecel, t. II, 1870.
- Sikorski Dariusz Adam, *Instytucje władzy u Prusów w Średniowieczu (na tle struktury społecznej i terytorialnej)*, Olsztyn 2010.
- Skupieński Krzysztof, *Notariat publiczny w średniowiecznej Polsce*, Lublin 2002.
- Steffenhagen Emil, *Catalogus codicum manuscriptorum Bibliothecae Regiae i Universitatis Regiomontanae*, (Bd. I–II) Königsberg, 1861/1867.
- Steffenhagen Emil, *Deutsche Rechtsquellen in Preussen vom XIII. bis zum XVI. Jahrhundert*, Leipzig 1875.
- Steffenhagen Emil, *Das alte preussechen Trinkrecht*, Altpreußische Monatsschrift, Bd. III, 1866, s. 56–59.
- Toppen Max, *Erinnerungen an F. Neuman*, Altpreußische Monatsschrift 1869, Bd. VI, H. 4, 1869 s. 328–354.
- Tetzner Franz, *Die Slawen in Deutschland*, Braunschweig, 1902.
- Thielen Peter G., *Die Verwaltung des Ordensstaates Preussen vornehmlich im 15. Jahrhundert*, Köln–Graz 1965.
- Vetulani Adam, *Niemiecki spis polskiego prawa zwyczajowego. Uwagi źródłoznawcze*, Czasopismo Prawno-Historyczne, t. 5, 1953, s. 180–197.
- Vetulani Adam, *Z badań nad kulturą prawniczą w Polsce piastowskiej*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, 1976.
- Wenskus Reinhard, *Ueber die Bedeutung des Christburger Vetrages für die Rechts- und Verfassungsgeschichte des Preußenlandes*, [w:] idem, *Ausgewählte Aufsätze zum frühen und preußischen Mittelalter. Festgabe zu seinem siebenzigsten Geburtstag*, Sigmaringen 1986.

The author and date of the *Iura Prutenorum*

Summary

Keywords:

Prussia; Old Prussians; *Iura Prutenorum*; laws of Old Prussians; Bando

The registration of the rights and laws of the Old Prussians is known in historiography as the *Iura Prutenorum*. It is the only known recorded registration of Prussian customary law. Even though the first editors of this juridical source were not interested in the name of the author, the place of publication or the period in which it was written, in the later historiography that issue was undertaken with increasing attention.

This article presents and discusses current scholarly opinion on this subject. Moreover, the conclusions are formulated on the analysis of the source itself, as well as from an overall discourse on the subject.

Firstly – the categorical theses referring to the author, place and the period when the document was created by earlier authors, were questioned. Critical analysis of accessible source material indicated that, in relation to the issues raised, they can only represent speculations. Secondly, past arguments were put in order and new ones were conveyed lending credence to some of the earlier convictions concerning the time period of the creation of the registration (the beginning of the XV century), as well as its assumed author (the notary of the Grand Master of the Teutonic Knights, and the later parson in Pr. Holland – Old Prussian Bando).

Der Verfasser und die Abfassungszeit der *Iura Prutenorum*

Zusammenfassung:

Schlagwörter:

Preußen, Prußen, *Iura Prutenorum*, Preußisches Recht, Bando

Die Sammlung des Rechts der Prußen, die in der Historiographie als *Iura Prutenorum* bekannt ist, ist die einzige bekannte Aufzeichnung des preußischen Gewohnheitsrechts. Die ersten Herausgeber dieser Rechtsquelle beschäftigten sich nicht mit der Frage nach Verfasser, Entstehungsort und –zeit und das Interesse der späteren Historiographie an diesen Fragen war mal stärker, mal schwächer.

In diesem Artikel werden die Diskussion der bisherigen Ansichten zu diesem Thema vorgestellt und Schlussfolgerungen aus der Analyse der Quelle selbst und des Diskurses über sie formuliert

Erstens werden die Thesen älterer Forscher zu Verfasser, Entstehungsort und –zeit kategorisch in Frage gestellt. Die kritische Analyse des zugänglichen Materials zeigt, dass man für

die grundlegenden Probleme nur Vermutungen äußern kann. Zweitens jedoch erlaubt die Systematisierung älterer und die Formulierung neuer Argumente einige der älteren Ansichten zu Entstehungszeit der Sammlung (Anfang des 14. Jh.s) und ihres vermutlichen Autors (der Notar des Hochmeisters und spätere Pfarrer von Pr.-Holland – der Pruße Bando) zumindest wahrscheinlicher zu machen.

Übersetzung: *Joachim Stephan*

PRUTHENIA

IX



Pismo poświęcone Prusom
i ludom bałtyjskim

Zeitschrift für Geschichte
und Kultur der Prußen
und der baltischen Völker

Journal of the history
of Prussians and the Baltic Nations

Rada Naukowa:

*Wiesław Długokęcki, Kazimierz Grążawski, Sławomir Józwiak,
Jacek Kowalewski, Wojciech Nowakowski, Norbert Ostrowski,
Leszek P. Słupecki, Matthias Wemhoff*

Komitet Redakcyjny:

*Grzegorz Białuński (redaktor), Mirosław J. Hoffmann, Alina Kuzborska,
Jerzy M. Łapo, Marek M. Pacholec, Bogdan Radzicki (zastępca redaktora),
Ryszard Sajkowski, Seweryn Szczepański (sekretarz),
Joachim Stephan (native speaker jęz. niemieckiego),
Aleksander Pluskowski (native speaker jęz. angielskiego)*

Pozaautorskie tłumaczenia streszczeń i spisu treści:

j. niemiecki – *Joachim Stephan, Alina Kuzborska;*
j. angielski – *Andrzej Gierszewski, Aleksander Pluskowski*

Opracowanie graficzne, skład (DTP) i projekt okładki:

Marek M. Pacholec

Wydawca

Towarzystwa Naukowego
PRUTHENIA

ISSN: 1897-0915

Olsztyn 2014

Czasopismo PRUTHENIA ukazuje się równoległe
w wersji drukowanej oraz elektronicznej

Wersja elektroniczna (PDF) Rocznika dostępna jest pod adresem:
<http://pismo.pruthenia.pl>



Wydanie drukowane jest wersją pierwotną czasopisma

CONTENTS

HISTORY

- Wiesław Długokęcki, *The Prussians in the Fischauer Fens from the 13th until the mid-16th century* 7

ARCHAEOLOGY

- Vladimir I. Kulakov, *An assemblage of two gold torques from Mloteczno/Hammersdorf and a torq of the R300 type in the Baltic lands* 45
- Patrycja Piorun, *Elements of horse equipment in the Sudovian culture* 65
- Łukasz Szczepański, *Ostróda-Zajezerze Site 10. New Sources for the Settlement of the West Baltic Barrow Culture in the Drwęca River Valley* 109

SOCIETY – CULTURE – LANGUAGE

- Alicja Dobrosielska, *A tribu ad civitatem. The Paradigm of a State in the Polish*
Bogdan Radzicki, *Historiography of the Old Prussians* 121
- Norbert Ostrowski, *History in the light of linguistic sources – the social life of the ancient Balts* 147
- Joanna Katarzyna Sokal, *The author and date of the Iura Prutenorum* 161

DISCUSSIONS – POLEMICS – REVIEWS

- Grzegorz Białuński, *Cognati or agnati? A note on the family in pagan Prussia* 183
- Elżbieta Szkiele, *Szkice z dziejów Barczewa, red. G. Białuński, R. Klimek,*
Kowalczyk-Heymann, *A. Kuzborska, Barczewo 2014, Centrum Kultury i Promocji*
(rec.) *Gminy w Barczewie, ss. 206* 207
- Seweryn Szczepański, *The world of the Balts – no longer so mysterious? (a side note on the exhibition and book Svět tajemných Baltů)* 209

CHRONICLE

- Sławomir Wadył, *In memory of Mieczysław Haflika* 217
- Seweryn Szczepański, *Conference Report: Badania archeologiczne dawnej Pomezanii w latach 2012–2013 (Archaeological research of Pomesania in 2012-2013)* 221
- Bogdan Radzicki, *Report on activities Pruthenia Society for the year 2014* 227

- Contributors* 235

INHALTSVERZEICHNIS

GESCHICHTE

- Wiesław Długokęcki, *Prußen auf dem Fischauer Werder vom 13. bis zur Mitte des 16. Jahrhunderts* 7

ARCHÄOLOGIE

- Vladimir I. Kulakov, *Ein Ensemble von zwei goldenen Halsringen aus Hammersdorf/Młoteczno, Kr. Braunsberg und Barren Typus R300 in den baltischen Ländern* 45
- Patrycja Piorun, *Elemente des Pferdegeschirrs in der Sudauer Kultur* 65
- Lukasz Szczepański, *Der archäologische Fundort Ostróda-Zajezierze (Osterode-Seegertswalde), Fundstelle 10. Neue Quellen zur Siedlungsgeschichte der westbaltischen Grabhügelkultur im Drewenz-Tal* 109

GESELLSCHAFT – KULTUR – SPRACHE

- Alicja Dobrosielska, *A tribu ad civitatem. Das Paradigma des Staates in der polnischen Historiographie der Prußen* 121
- Bogdan Radzicki, *in der polnischen Historiographie der Prußen*
- Norbert Ostrowski, *Geschichte im Licht der Sprachdaten – das Gesellschaftsleben der frühgeschichtlichen Balten* 147
- Joanna Katarzyna Sokal, *Der Verfasser und die Abfassungszeit der Iura Prutenorum* 161

DISKUSSIONEN – POLEMIKEN – BEWERTUNGEN

- Grzegorz Białuński, *Kognaten oder Agnaten? Ein Beitrag zur Frage der Familie bei den heidnischen Prußen* 183
- Elżbieta Szkice z dziejów Barczewa, red. G. Białuński, R. Klimek,
Kowalczyk-Heymann, *A. Kuzborska, Barczewo 2014, Centrum Kultury i Promocji (rec.) Gminy w Barczewie, ss. 206* 207
- Seweryn Szczepański, *Die Welt der Balten – schon nicht mehr so geheimnisvoll? (Anmerkungen zur Ausstellung und zum Buch: Svēt tajemņých Baltū)* 209

CHRONIK

- Sławomir Wadył, *Erinnerungen an Mieczysław Haftka* 217
- Seweryn Szczepański, *Konferenzbericht: Archäologische Forschungen im ehemaligen Pomesanien in den Jahren 2012–2013* 221
- Bogdan Radzicki, *Tätigkeitsbericht der Gesellschaft Pruthenia für das Jahr 2014* 227
- Annotationen über Autoren* 235

SPIS TREŚCI

HISTORIA

- Wiesław Długokęcki, *Prusowie na Żuławach Fiszewskich od XIII do połowy XVI wieku. Zagadnienie akulturacji i asymilacji Prusów jako problem badawczy* 7

ARCHEOLOGIA

- Vladimir I. Kulakov, *Zespół dwóch złotych naszyjników/pierścieni z Młoteczna (Hammersdorf) i grzywny typu R300 w krajach nadbałtyckich* 45
- Patrycja Piorun, *Elementy rzędu końskiego w kulturze sudowskiej* 65
- Łukasz Szczepański, *Stanowisko Ostróda-Zajezerze, stan. 10. Nowe źródła do osadnictwa kultury kurhanów zachodniobałtyjskich w dolinie Drwęcy* 109

SPOŁECZEŃSTWO – KULTURA – JĘZYK

- Alicja Dobrosielska, *A tribu ad civitatem. Paradygmat państwa w polskiej*
Bogdan Radzicki, *historiografii poświęconej Prusom* 121
- Norbert Ostrowski, *Historia w świetle danych językowych – życie społeczne dawnych Baltów* 147
- Joanna Katarzyna Sokal, *Autor i czas redakcji Iura Prutenorum* 161

DYSKUSJE – POLEMKI – RECENZJE

- Grzegorz Białuński, *Cognati czy agnati? Przyczynek w sprawie rodu u pogańskich Prusów* 183
- Elżbieta Szkie z dziejów Barczewa, red. G. Białuński, R. Klimek,
Kowalczyk-Heymann, *A. Kuzborska, Barczewo 2014, Centrum Kultury i Promocji*
(rec.) *Gminy w Barczewie, ss. 206* 207
- Seweryn Szczepański, *Świat baltów – już nie taki tajemniczy? (na marginesie wystawy i książki: Svět tajemných Baltů)* 209

KRONIKA

- Sławomir Wadył, *Wspomnienie o Mieczysławie Haftce* 217
- Seweryn Szczepański, *Sprawozdanie z konferencji: Badania archeologiczne dawnej Pomezanii w latach 2012–2013* 221
- Bogdan Radzicki, *Sprawozdanie z działalności TNP za rok 2014* 227

Noty o autorach 235